

ZIRZEN JANKA.*

1824—1904.

Zirzen Janka emlékezetét kell ma felidézniem, egy szerény sorsban született és nevedezett magyar tanítónőét. Ez a magyar tanítónő azonban *apostol*, kinek a jóság és szeretet sugárkoszorúja övezi homlokát.

Több mint száz éve született és már huszonöt éve halott. Hogyan lehetséges, hogy a vérzivatarban és keserűségben leélt súlyos esztendőök után a mai nemzedék még emlékezik reá, mit tett, mit alkotott, hogy a mai ünnepi keretek között való megemlékezésre és a Jászberényi Nőegylet¹ emléktáblájának felállítására rászolgált?

Kevesen vagyunk, akik ezekre a kérdésekre határozott feleletet adhatunk, akik az ő nagy szuggesztív erejét ismertük. Nekem még elevenen él lelkemben nem csupán a vele töltött idők emléke, hanem az ő egész élete, életfelfogása, cselekvésmódja, járás-kelése, egész mivolta, teljes egyénisége. Sőt tudom és értem azt is, hogyan fejlődött és erősödött az egyszerű nevelőnő annyira, hogy a magyar tanítónőképzésnek megszervezője, a magyar tanítónők édesanyja, a magyar nőnevelés apostola és minden magyar asszony büszkesége lett.

De mindezeket egy rövid ünnepi ülés keretében nem is mondhatom el. Életrajzi adataiból ki kell emelni mégis, hogy családi örökségképen kiváló képességeket és valami nagy-nagy akaratot hozott magával, mely egyetlen unokatestvérét, Reguly Antalt is apostollá, a magyar nyelvtudomány egyik vezéralakjává avatta. Korán megözvegyült édesanyja, a műveltlelkű *Milkovits Terézia*, ezt az istenadta tehetséget csaknem erején felül való áldozatokkal műveltette ki. Úgyhogy a fogékony gyermek, mikor tanulmányait a Tóthné-féle híres nevelőintézetben, 16 éves korában befejezte, sok szép ismeret mellett a német és francia nyelvet is anyanyelvi készségig sajátította el. Ez tette őt a nevelőnői pályára hivatottá, nevelőnősködésének első szakasza pedig a jászberényi úri társadalom kedveltjévé.

Mert nem csupán bölcsője ringott Jászberényben, évek hosszú során fejtett itt ki nevelőnői, majd később — kis magániskolájában — tanítónői tevékenységet és itt szerzett egész életére szóló, őt megértő, megbecsülő barátokat. Azok a családok, kiknek baráti körükbe tartozott, a régi kiváltságok, a régi erkölcsök őrizői, önálló ítéletű, független érzésű emberek voltak. Ezek hatása alatt fejlődött Zirzen Janka izzó magyar lélekké, komoly erkölcsi felfogással bíró, önálló ítéletű, munkás magyar nővé.

A jászberényi nevelősködés és „iskolavezetés” nem volt meddő a későbbi nagy feladatok nézőpontjából sem. Tapasztat-

* A Mária Dorothea-Egyesület ünnepi ülésén 1929 december 8-án, Zirzen Janka halálának 25. évfordulóján tartott emlékeszéd.

¹ A Jászberényi Nőegylet Zirzen Janka szülőházát ez évben díszes emléktáblával jelölte meg.

latokat szerzett és tanult, módfelett sokat olvasott, fordított és írt. Csak az asztalfiókjának dolgozott ugyan, de sokat tett ez arra, hogy az olvasottak (Rousseau „Emil“-je, Jean Paul „Levaná“-ja) új gondolatokat és elhatározásokat érleljenek meg benne s a nevelésről való felfogásának határozott irányt szabjanak.

Mindamellettt csak nevelőnői munkásságának második korszakában eszmélt rá valódi hivatására. Az isteni gondviselés a kies Arad vármegyébe vezette ekkor. A mult század 50-es 60-as éveiben volt ez, a nemzet reményeinek újraébredése idején. Az az aradi patricius család, melynek körében mint nevelőnő egy évtizedet meghaladó időt töltött, rendesen a világosi hegyen levő szőlőjében nyaralt. Zirzen Jankára rendkívüli hatással volt ez az évenként megújuló világosi időtöltés. Fölöttük a történeti emlékekben gazdag *Világosvár*, lent a völgyben a *Bohuskastély*, a fegyverletétel tragédiájának színhelye. A kastélyban pedig Bohus Jánosné Szögyény Antónia, a XIX. század egyik legnagyobb magyar asszonya.

A hírneves kastély finomlelkű úrnője megismeri, megszereti, barátságába fogadja Zirzen Jankát. Gyakran beszél vele a magyar sorsról, a magyar jövőről. Ott a nemzetiségi vidék középpontjában érti meg Zirzen Janka, hogy a magyar jövőért neki is dolgoznia kell és lehet. Bohusné nyitja meg előtte ezt a távlatot s együtt keresik az intenzív munkára vezető alkalmat.

Ez az alkalom nem is váratott soká magára. A Bohusné szűkebb baráti köréhez tartozó br. Eötvös József gyakran megfordult a kastély vendégei között. Mikor a kiegyezés korában jött, közölte Bohusnéval, hogy a nagy nemzeti munka megindulása idején ismét vállalja a közoktatási tárcát, mert folytatni akarja a nemzeti művelődés fejlesztését, melyben a szabadságharc balsikere megakadályozta. Készíti a terveket, keresi és kiszemeli a munkatársakat. Keres női munkatársakat is. Bohusné bemutatja neki a nagyműveltségű Zirzen Jankát, kivel a költő apostol többször és hosszan elbeszélget s kiben azt a nőt ismeri meg, kire céljai elérésére szüksége van. Közli vele, hogy tanítónőképző-intézeteket fog felállítani s ezek szervezését kívánja reá bízni. Biztatja is, hogy készüljön a neki szánt feladatra.

Igy történt, hogy Bohusné és Eötvös József szellemétől megihletve, Zirzen Janka még a 68-i közoktatási törvény megalkotása előtt elhagyja nevelőnői pályáját. Pestre jön s az angol hölgyek zárdájában tanítónői oklevelet szerez. (Magasabb fokú képesítést szeretnie ekkor hazánkban még nem lehetett.) Pesten Gönczy Pállal, a hírneves pedagógussal és ennek családjával kerül szorosabb baráti viszonyba. Gönczy tanáccsal és tettel melléje áll s az ügy iránt érzett lelkesedéssel segíti Zirzen Jankát jövő hivatására való előkészülésében. Rendelkezésére bocsátja könyvtárát, figyelemzeti a fontosabb művekre s az újabbakat vele együtt olvassa.

Zirzen Jankát 1869 november 19-én nevezték ki az első, a

budai tanítónőképző igazgatójává s az intézetet december 15-én már meg is nyitották. A berendezésre nem sok idő állott tehát az új igazgatónő rendelkezésére, de lélekben teljesen felkészülve, törhetetlen erős akarattal, nagy kötelességtudással és a magyar nőnevelés iránt érzett rajongó lelkesedéssel fogott munkájához.

A nagy akaratereőre és munkabíráásra valóban szüksége is volt, mert már az első évek csaknem emberfeletti munkát követeltek tőle. A bécsi kapu mellett, egy kis villában ideiglenesen elhelyezett képzőintézetet már a második évben költöztetnie kellett; előbb a Várba, a régi politechnikum épületébe, majd a következő esztendőben le a Csalogány-utca, az intézet részére emelt új palotába. Ez idő alatt pedig himlő, majd kolera lépett fel a növendékek között s neki betegeket ápolni, a járvánnyal megbirkóznia, azt leküzdenie kellett.

Az elemi tanítónőképző vezetése mellett igen értékes nevelői és tanítói munkát is végzett. Lelkes munkába tudta állítani tanítványait s jövő hivatásukra kitűnő gyakorlati utasításokkal látta el őket. „Törődjenek tanítványaik családjával is, támogassák tanáccsal nevelői munkájukban az anyákat, segítsék őket bajaikban. El sem tudják képzelni, hogy a nép asszonyai milyen tudatlanok, mennyit dolgoznak és mennyit szenvednek.“ A munkára való ösztönzést gyakran hallották tőle a tanítványai. Mikor az első növendékek a hároméves tanfolyam befejezésével tőle búcsút vettek, e szavakkal bocsátotta őket útnak: „Tanuljanak és dolgozzanak tovább s ne csapjanak fel csakhamar firkáló hölgynek. Az iskolájukra nézve nem az a fontos, hogy mit irkálnak, hanem hogy mit dolgoznak az érdekében.“

E mellett a nagy nevelői és tanítói munka mellett ebben az időben alkotta meg élete főművét, a polgári iskolai tanítónőképző-intézetet. 1872–73-ban nyílt meg az elemi iskolai tanítónőképzővel kapcsolatban az új intézet, melynek megfelelő elhelyezéséről nyomban gondoskodni is kellett, mert a csalogányutcai épület a két képző befogadására szűknek bizonyult.

Sokat és sokfelé kellett Zirzen Jankának járnunk, míg a szükséges épület felfedezéséről *Trefort* miniszternek jelentést tehetett. Az akkor megnyílt Sugár-úton talált 1874-ben, a nagy krach miatt félbenmaradt palotára. Nem igen volt miben változtatni; az út homokbuckákon vezetett ugyan oda, de az épület nagy, jófekvésű (ma a Mária Terézia-leánygimnázium otthona, Andrásy-út 65) és az intézet céljaira könnyen átalakítható volt. Elég olcsón lehetett megszerezni, a hiányzó ajtót, ablakot rá felszerelni, úgyhogy a berendezéssel az 1875. év nyarán már elkészültek s oda a polgári tanítónőképző nyomban be is költözhettek. Érdekes, hogy itt is elemi képzőt *is kellett szervezni*, mert a törvényhozás ekkor még csak elemi képzők költségeire adott felhatalmazást a miniszternek. (A csalogányutcai képző most már zavartalanul fejlődhetett tovább s csakhamar minőségben is első tanítónőképzője lett hazánknak.)

A sugárúti új palotában pedig megindult és apostoli buzgó-

sággal folyt a teremtő munka. Zirzen Janka szervezőereje ekkor már teljesen kifejlett s tekintélye felettes hatósága előtt is oly nagy volt, hogy nemcsak saját intézete tanári testületét válogathatta össze, hanem az időközben felállított tanítóképzők és felsőbb leányiskolák szervezésébe is befolyhatott. És milyen nagy gondossággal, körültekintéssel és emberismerettel végezte ezt a személyi kiválogatást! Emlékszem Péterfy Sándor megbízására: Zirzen Janka, meghallgatta Péterfy tanítását az ág. ev. elemi iskola negyedik osztályában. Óra után azonnal megkérte, hogy vállalja a pedagógiai tanszéket a polgári iskolai tanítóképzőben. „Csak elemi iskolai tanítói képzésem van“ — szabadkozott Péterfy. „De a legmagasabbra van hivatottsága“ — felelte Zirzen, s nyomban kieszközölte Trefort miniszternél Péterfy kinevezetését. S hogy a tanítás művészete a polgári tanítóképzőben szent hagyománnyá lett, azt ennek a kinevezésnek köszönhette az ország. És ilyen kitűnő szemmel sze-rezte meg Zirzen Janka többi tanártársát is, meg azt a legjobb tanítványából összeállított tanítónői gárdát, melynek tagjai a polgári iskolai tanítóképzőnek, meg a közben megszervezett gyakorló iskolának felvirágoztatásában hűséges munkatársai lettek.

Erről a gyakorló iskoláról külön is meg kell emlékezmem. Ebből fejlesztette Zirzen Janka azt a felsőbbleányiskolai nevelőintézetet, mely rövidesen az egész ország büszkesége lett. Az ország legelőkelőbb családjai s a régi barátok hozták leányaikat az intézetbe — maga Bohusné is elhozta kis unokáját — s boldog volt mindenki, aki gyermekét Zirzen Janka gondjaira bízhatta.

Trefort miniszter Zirzen Janka nagy szervező erejében bízva, a nevelőintézetten kívül több hasznos intézményt hívott létre a polgári iskolai tanítóképzővel kapcsolatban. (Nevelő-nőképző, iparostanítóképző stb.) Ezek között a polgári iskolai kézimunkatanítóképző volt az országra nézve legfontosabb, mert a munkára nevelés nagy gondolatát, Zirzen Janka legkedveltebb eszméjét szolgálta. Zirzen Janka maga is nagy művésze volt a női kézimunkának (még 70 éves korában is gyönyörűen hűmezett) s polgári iskolai tanítóképzős tanítványaitól is megkívánta, hogy szívesen foglalkozzanak a varrótúvel. A tehetségesebbeket azután szaktárgyaik mellett kézimunkatanítókké is. képezték és képesítették. Az elemi és polgári iskolai kézimunkatanítás segédeszközeképen ő maga pedig értékes „mintakönyvet“ dolgozott ki, melyet ma az Országos Tanszermúzeum-ban őriznek.

Zirzen Janka azonban nem csupán a maga személyében, hanem tanítványai által közvetve is, nagy hatást gyakorolt nőnevelésügyünkre. A polgári és felsőbbleányiskolák, sőt a tanítóképzőintézetek tanítónői és igazgatónői (Marsits Rozina, Odor Emilia, Wollmann Elma, Kasztnér Janka stb.) mind az ő tanítványai sorából kerültek ki. A minisztérium nem is nevezett ki senkit Zirzen megkérdése nélkül. Ő ismerte a tanítvá-

nyok családi viszonyait, képességeit, jellemét s mindeniket arra a helyre állíttatta, ahol az ügynek leginkább hasznára válhatott. Nem vette le szemét azután sem róluk s elvárta tőlük, hogy munkásságuk sikeréről neki beszámoljanak. Ez volt az egyik oka annak, hogy „Zirzen Janka leányai“ valóban mindeütt megfeleltek a beléjük helyezett bizalomnak, felvirágoztaták a reájuk bízott iskolákat és dicsőséget szereztek a *Zirzen-intézetnek*.

Mert a közhála és elismerés Zirzen-intézetnek nevezte a sugárúti képzőt és nevelőintézetét. Az ő intézete volt az valóban, mert ő teremtette meg csekély kezdetből, ő tette virágzóvá és a magyar nőnevelés legfontosabb tényezőjévé, az egész országra nézve gyümölcsözővé.²

Ezt a páratlan sikert Zirzen Janka azzal érte el, hogy benne a mi hagyományos nagyasszonyaink minden ékességei tökéletes harmóniában egyesültek. Megjelenésében egyszerű és természetes, viselkedésében komoly és méltóságos, akaratában elszánt és állhatatos, jóságos szeretetében kifogyhatatlan.

„Intézetében — írja róla halálakor Sebestyén Gyula — az ő akarata uralkodott, az ő tekintélye tartott rendet, az ő szeretete egyenlítette ki az ellentéteket és foglalta egységbe ennek a családi körnek minden tagját. Csodálatos volt az ő hatalmas egyéniségének szuggesztív ereje, mellyel lelke nemes tartalmát környezetében mindenkire kiárasztotta. Az ő nemes idealizmusa, buzgó hivatásszeretete, tiszta hazafisága élt munkatársaiban — tanárokból és tanítványokból egyaránt. Mindennapi munkájukban eszükbe sem jutott, hogy hivatalos kötelességek sokszor nyomasztó terhét hordják, csak azt érezték, hogy hivatást teljesítenek s ez felemelte, megerősítette lelküket. Olyan mindent átható és éltető közszellemet tudott teremteni, melynek páriját alig lehet találni. Nem volt közlékeny és bizalmaskodó, kerülte a fölösleges szót, idegenkedett az elméleti fejtegetésektől. Példájával, tetteivel hatott. Ezeknek erejével törekedett legfőbb célja felé, hogy olyan magyar leányokat és tanítónőket neveljen a hazának, akikben az ő lelke él. A sok-sok tanítvány közül egyik kisebb, másik nagyobb mértékben közelítette meg ezt az ideált, de nem volt közöttük egy sem, kit az ő lelke meg nem ihletett, aki késő éveiben is elragadtatással ne emlékezett volna azokra az időkre, mikor Zirzen Janka családjának volt tagja. Ilyen mély, ilyen tartós, ilyen magasztos nevelői hatásra nem találunk más példát. Tanítói és igazgatói érdemei nagyok, de eltörpülnek nagy nevelői tulajdonságai mellett. A hálás utókor kétségtelenül a legnagyobb magyar nevelőt tisztelheti benne.“

Nagy nevelőhatásának fényes bizonyítéka, hogy tanítványai, ha neki örömet akartak szerezni, mindenkor valamely szociális intézményt segítettek meg; így tettek nevére nagyobb alapítványt az Eötvös-Alapnál, támogatták az árvákat, megsegi-

² Haynald Lajos kalocsai érsek, Ipolyi Arnold beszteercobányai püspök nemcsak megtekintették Zirzen intézetét, de meghívták őt magukhoz, hogy hasonló intézményeik létesítésénél tanácsaival éljenek.

tették beteg társnőiket, vele együtt megalkották a tanítónők Mária Dorothea-Egyesületét, s nevére ott is nagyobb örök-alapítványt létesítettek. Alkalmat ezen szociális tevékenység megnyilatkozására mindenkor egy-egy örömnép, az ő tizéves, majd húszéves igazgatói, illetve ötvenéves tanítói munkásságának ünnepe szolgáltatott. 1879-ben különösen becses alapítással hódolt neki tanári testülete. Az ő munkásságából merített ihlettel megindították a „Nemzeti Nőnevelés” című folyóiratot, mely 40 évig szolgálta a magyar nőnevelés ügyét, s melynek 1919-ben a kommunizmus és a nyomában járó trianoni nyomorúság vetett véget. (Azóta nincs is a magyar nőnevelésűrvnek folyóirata. Lesz-e valamikor? Zirzen Janka tekintélye és energiája kellene feltámasztásához!)

Nem csupán a „Nemzeti Nőnevelés” pusztult el akkor, elpusztultak, megsemmisültek azok az alapítványok, melyeket a tanítványok tisztelete és szeretete alkotott s melyek az ő nevét, az ő emlékezetét voltak hivatva megőrizni. És ami legfájdalmasabb, maga a Zirzen-intézet, melyet *Erzsébet-Nőiskola* névvel tisztelték meg Zirzen Jankának 1896-ban történt nyugalomba vonulása után, ez sincsen már meg a régi mivoltában. A gyönyörű nagy egységbe foglalt intézetet ketté szakította az új idők új alkotásokra törekvő szelleme. A nevelőintézet — ma leányliceum — örökölte az *Erzsébet-Nőiskola* nevet, megmaradt régi otthonában s önálló intézménnyé válván, fejlődése biztosítva van, s híven őrizvén a Zirzen-hagyományokat, éppoly kitűnő intézet maradt, s éppoly nagy szolgálatokat fog tehetni hazánknak jövőben is, mint tett a múltban.

De a régi polgári iskolai tanítónőképzőintézet valóban nincs már meg. Ez „tovább fejlődött”. Szegedre került az egyetem mellé, s noha minden lehetősége megvan arra, hogy az új talajon meggyökeresedjék s jó szolgálatait a polgári iskolai tanítónőképzés terén továbbra is kifejthesse: *régi varázsát elvesztette*. Elveszett ránézve annak a közel hatvan esztendőnek nemes tradíciója, mely a „régi házban” élt, s melyet Zirzen Janka utódai híven átörökítettek a későbbi nemzedékekre. És elveszett szerte a hazában — *Nagymagyarországban* — alkalmazott tanítónők *anyaháza*. Az intézet születésének negyvenedik és ötvenedik évfordulójára még seregestől jöttek a régi tanítványok *haza*, s akik nem jöhettek el, *hazagondoltak az anyaintézetre*. Hová gondoljanak most *haza* ezek a magyar tanítónők s hová gondoljanak *haza* a megszállott területeken missziót teljesítők? Ezek kétszer vésztek el hazájukat és mi is őket!

Zirzen Janka emlékezetét a kerepei temetőben a tanítványok kegyeletéből és a magyar kormány áldozatkészségéből emelt szép, művészi síremlék hirdeti s hirdeti Jászberényben a szép emléktábla. Szeretettel ápolja emlékezetét a csalógan-utcai elemi tanítónőképző, az *Erzsébet-Nőiskola* és a Mária Dorothea-Egyesület. De ércnél és intézményeknél maradandóbb értékesebb az az emlék, melyet Zirzen Janka írt tanítványai szívébe. Ezek a szívek elporladnak, de azt az erkölcsi értéket,

melyet Zirzen Jankától nyertek, átörökítik tanítványaikra, gyermekeikre s ezek mindig a következő nemzedékekre. Így hat nemesítőleg az ő lelkéből kiáradt *jóság* és *szeretet* időtlen időkig; így válik Zirzen Janka „*eszméi diadalában*“ halhatatlanná s ezért lesz minden időben méltó minden magyar ember tiszteletére és hálijára.

SEBESTYÉNNÉ STETINA ILONA.

A° FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLÁK PROBLÉMÁJA.

— Első közlemény. —

1. Az elégedetlenek. Valahányszor a sokféle panaszt hallom, mely felső kereskedelmi iskoláinkról elhangzik, mindig a szemrehányás jut eszembe, amelyet *Jónás János*, a pozsonyi iskola kiváló igazgatója, a Budapesti Kereskedelmi Akadémia alapítójának tett, midőn 1907-ben intézetük ötvenéves fennállását ünnepelték. Hibáztatta, hogy 1857-ben az Akadémia szervezésekor nem az akkor nálunk létezett kereskedelmi iskolák tiszta szakiskolai típusát tartották meg és fejlesztették tovább, hanem a közép- és szakiskola keresztezéséből származott német mintát ültették át hozzánk, amivel hamis irányba terelték kereskedelmi szakoktatásunk fejlődését.¹

Meddő fáradozás volna arról vitatkozni, helyes vagy helytelen volt-e első felső kereskedelmi iskolánkat a német hibrid mintára szervezni, mert rendes fejlődés mellett a szakképzettség tekintetében egyre fokozódó követelmények előbb-utóbb arra kényszerítették volna az Akadémiát és a mintájára jóval később keletkezett néhány hasonló intézetet, hogy tiszta szakiskolákká váljanak. Azonban kétségtelen, hogy csak első iskoláink eme típusa mellett történhetett meg, hogy 1884-től kezdve a polgári iskolák néptelen V. és VI. osztályait országsszerte átszervezték felső kereskedelmi iskolákká. 1885-ben egyszerre hét ilyen iskola keletkezett. Ötletszerűen helyezkedtek el. Így jutott az 1600 lakójú Alsókubin, Túrócszentmárton (2970), Fogaras (5861), Lippa (7000 lakossal) és még más jelentéktelen, forgalom és kereskedelem nélkül szűkölködő község felső kereskedelmi iskolához. Ezen iskolák száma Nagy-Magyarországban 1918/19-ig 74-re emelkedett, közel 15.000 tanulóval. Belőlük a csonka országban megmaradt 40, de 1928/29-ig ismét 50-re szaporodtak, 11.648 tanulóval. Ha kereskedelmünk az iskolák számának arányában fejlődött volna, akkor a világ legelső kereskedő-állama lennénk.

De a sok iskolát nem a kereskedelem szükséglete, hanem tőle idegen mindenféle helyi és személyi érdek szülte. Létjogsultságuk még ma is ahhoz fűződik, hogy minél több elhelyez-

¹ V. ö. Jónás János cikkét „A Budapesti Kereskedelmi Akadémia és a hazai kereskedelmi szakoktatás“. Kereskedelmi Szakoktatás (ezentúl rövidítve: Szakokt.) 1907/8. évfolyam, 133. l.